

ממלכת הטבע

שמורת נחל תבור נראית כמו ממלכה שבה הטבע שולט לבדו. קניון בזלת, צמחייה ירוקה, שלל בעלי חיים ומים שזורמים בערוץ נחל גדול מרכיבים פסיפס של נוף מרהיב. בין התבור לירדן

כתב: יעקב שקולניק

נחל תבור בראשית דרכו, למרגלות הר תבור. צילום יעקב שקולניק

פנים רבות לנחל

נחל תבור מתחיל את דרכו במורדות הרי נצרת ותבור. לאורך כ-31 קילומטר, עד לשפכו לירדן, משתנים נופיו מקצה לקצה. תחילה, מחוץ לתחום השמורה, הנחל נראה כתעלה רדודה העוברת בבקעת כסולות הפורייה, המעובדת כולה. האקלים כאן ים-תיכוני והמדרונות שמסביב כוללים שרידי חורשים של אלון התבור ושל יערות מחט נטועים.

ברגע שבו הנחל מגיע לרמות שמכוסות בתצורת בזלת הכיסוי הצעירה, משתנה אופיו באחת. הערוץ מתחת בסלעים השחורים ומגיע לשכבות הרכות שנרדדו במזרח הגליל התחתון (בחלקן במהלך ההצפה המיוקנית המאוחרת ובחלקן במהלך הצפה אגמית). בעקבות ההצפה הימית, שחדרה לאזור עמק הירדן דרך עמק יזרעאל, נרדדו בקרקעית הים שנוצר באזור משקעים רכים יחסית של גיר וחואר. המפורסמת שבתצורות הסלע היא תצורת בירה (לפני שבעה-תשעה וחצי מיליון שנה), הקרויה על שמו של נחל תבור בערבית (ואדי בירה). כמו כן הנחל מתחת בתצורת גשר (מגיל סוף מיוקן-תחילת הפליאוקן) וכן בתצורות הבזלת התחתונה וטוף פיג'אס.

נחל תבור, עם אגן ניקוז של כ-220 קילומטר רבוע, אינו מתקשה להתחת בשכבות הרכות וליצור כאן ערוץ רחוב ועמוק יחסית, המגיע לעומק 300 מטר ואף יותר משיאי כתפיו. המדרונות הרכים והחמוקים שמתחת לקליפת הבזלת הרכה לובשים בחורף שמלת עשבים ירוקה, המתחלפת בקיץ לצהובה וצרוכה. במוצאו אל בקעת הירדן זורם נחל תבור ברום של 150 מטר מתחת לפני הים, כ-600 מטר מתחת לרום שבו מתחילים יובליו את דרכם. בנחל נובעים מעיינות אחדים. עין רכש הוא מעיין שופע, אך רוב מימיו נשאבים. לעומת זאת, עינות שחל ועינות תבור, הנובעים במורד הנחל, מספקים יחד כמות נכבדה של מים שיוצרת פלג איתן באורך קילומטרים אחדים, הזורם לכל אורך השנה ומקנה לשמורה את אופייה המיוחד. מעיינות נוספים, קטנים, נובעים בערוצים היורדים לנחל תבור.

מגוון רחב של צומח

נציגים מעטים של עצים כמו אלה ארצישראלית, אלה אטלנטית, אשחר ארצישראלי ועוזרר קוצני רומזים כי בעבר היו מדרונות נחל תבור מכוסים בחורש, אותו חורש המאפיין את החבל הים-תיכוני בחלקיו

היובשניים יחסית. מי שמרגיש כאן ממש בבית, בעיקר בין הסלעים, הוא שקד קטן-עלים. החורש הזה, אם אכן התקיים כאן, נפגע קשות במשך השנים מיד האדם ומעדריו. בתנאי האקלים השוררים כאן בימינו, החורש מתקשה להתאושש. העצים מתבססים רק במדרונות התלולים ובמצוקי הסלע שנמצאים מחוץ לטווח שיני הפרות הרועות בשטח. עדרי הבקר הם חלק מממשק השמורה. הפרות מפחיתות את כמות הצמחים העשבוניים בשמורה ואת הסכנה להתלקחותן של שרפות.

בערוץ הנחל, כשלושה קילומטרים ממזרח לעינות שחל, משגשג סבך צפוף וקוצני של עצי שיטה מלבינה, ששום פרה אינה מעיזה לחדור אליו. השיטה המלבינה נמצאת בישראל בערוצי נחלים נוספים ובעמקים המלווים את מישור החוף ואת עמק יזרעאל. העץ מתרבה בזכות החיוניות הרבה שמגלים הנצרים הבוקעים מן השורשים, תופעה המסבירה את הסבכים שהוא יוצר. בשמורת נחל תבור, באופן יוצא מן הכלל, עצי השיטה המלבינה מצליחים לטפס במדרון העולה לכוכב הירדן ובכמה ערוצים העולים מהנחל צפונה (זהו הגבול הצפוני של מין זה באגן הירדן בישראל).

בערוץ הזורם וליד מעיינות, מתפתחים צמחים הקשורים לבתי גידול לחים כגון הרדוף הנחלים, סוף מצוי, עב-קנה שכיח ונענה (נענע) משובלת. תמצאו כאן גם עצי ערבה ותאנה וסבכים של פטל קדוש וכמוכן את השיזף המצוי, מהעצים האופייניים ביותר לחבל זה של הארץ. בעין דנה ובעין בארה, הנובעים בערוצים היורדים לנחל, צומחים עצי בוסתן שנותרו מהכפרים שהתקיימו כאן בעבר. השיחים והצמחים העשבוניים הצומחים בשמורה הם ערבוביה נהדרת של ים-תיכון עם מדבר; מרווה ריחנית ואטד אירופי, שיזף מצוי, שיזף השיח ורותם המדבר, מרווה מלבינה וחומעה ורודה, מלחית אשונה ושלחית קצרת-שיניים ועוד. מראשית פברואר ועד סוף מרס אורג הנחל מרבדי פריחה מהמרהיבים בישראל. לפריחת השקד המרהיבה מצטרפות רקפות וכלניות לצד תורמוס ההרים, הצובע בכחול את המדרונות שליד קניון הבזלת.

מפגש קרוב עם בעלי החיים

רק מטייל ביש-מזל באופן יוצא דופן לא ייתקל במהלך סיור בשמורה בצבי ארצישראלי. ברמות יששכר מתקיימת האוכלוסייה הגדולה והיציבה ביותר של בעל חיים זה, המונה כאן

מסלול

העונות המומלצות לטיול בשמורת נחל תבור הן ראשית החורף, הסתיו והאביב. השהייה בשעות החשכה בשטח השמורה והבערת אש אסורות. אין לשתות את מי הנחל והמעיינות או לרחוץ בהם. ההליכה מותרת בדרכים ובשבילים המסומנים בלבד (כלבים יש לקשור ברצועה).

מסלול 1 - לקניון הבזלת

נקודת מוצא וסיום: כ-500 מטר צפון-מזרחית לקיבוץ גזית.

אופי המסלול: טיול רגלי למיטיבי לכת באורך של כחמישה קילומטרים בטופוגרפיה קשה (כשלוש שעות).

יש להגיע לקיבוץ גזית, לחצות אותו ולהחנות את הרכב בחנייה המסודרת שבתחילת המסלול. מכאן יורדים רגלית בדרך הפונה מזרחה במסלול האדום. לאחר כשני קילומטרים מגיעים לערוצו הזורם של נחל תבור. בנקודה זו יש לפנות צפונה (שמאלה) בשביל המסומן בכחול. השביל עובר בתוך קניון מתעקל של מחשופי בזלת, בסמוך לבריכות טבעיות, מפלונים וצמחיית נחלים (בחורף תחזו במרבדים של תורמוס ההרים). כעבור כשני קילומטרים רואים ממול את תל רכש ופונים מערבה בעלייה תלולה מאוד הנמשכת כחצי קילומטר, חזרה למסלול המסומן באדום. משם, לאחר הליכה של קילומטר, שבים לנקודת המוצא.

מסלול 2 - לאורכו של נחל תבור

נקודת המוצא: כ-500 מטרים צפון-מזרחית לקיבוץ גזית.

נקודת הסיום: גשר כביש 90 על נחל תבור (מומלץ להשאיר בסמוך רכב איסוף).

אופי המסלול: טיול רגלי למיטיבי לכת באורך של כ-13 קילומטר (כשש שעות הליכה).

יש להגיע לקיבוץ גזית ולהחנות את הרכב (כמו במסלול 1). מכאן יורדים רגלית בדרך הפונה מזרחה במסלול האדום. לאחר כשני קילומטרים מגיעים עד לערוצו הזורם של נחל תבור. בנקודה זו יש להמשיך במסלול דרומה-מזרחה (ישר) לאורכו של הנחל. לאחר כחמישה קילומטרים, במחצית המסלול, מגיעים לעינות שחל שסביבם ניכרת צמחיית נחלים וסבך של קנים הטובלים בשפע המים הצלולים. ממשיכים עוד כ-500 מטר ופוגשים את ערוץ נחל בארה היורד מדרום. בהמשך המסלול פוגשים בעצי שיטה מלבינה, הצומחים בצפיפות ממש על גדת הנחל, וגם עצי ערבה ותאנה, שיזף מצוי ופטל קדוש, כולם חובבי מים מושבעים. אם תהיו בשקט, תוכלו לפגוש את הצבי הארצישראלי המונה כמה מאות פרטים באזור נחל תבור וסביבתו. בשל יופייה של החיה, כינו אבותינו את ארץ ישראל בשם "ארץ הצבי" (דניאל י"א), ביטוי המקבל משנה תוקף בשמורת טבע נחל תבור.

המסלול מסתיים אחרי כארבעה קילומטרים, מול כביש 90 בנחל תבור תחת. מכאן אפשר לנסוע דרומה ולהעפיל ב"מעלה אלישע" לגן לאומי כוכב הירדן.

כתב: ד"ר דרור בן-יוסף, מנהל מרכז חינוך והסברה גליל תחתון-עמקים

"אֲנַחֲרֵת", שנוכרה בתיאור מסעו של אמנחותפ השני לכנען (מאה 15 לפנה"ס). אנחרת נזכרת במקרא כאחת מערי שבט יששכר (יהושע י"ט, י"ט), שנחל תבור היה נחלתו. היישוב בתל רכש נוסד בתקופת הברונזה הקדומה, ושכנה בו עיר מבוצרת בתקופת הברונזה התיכונה ובתקופה הישראלית. בתל התגלו גם שרידי בית חווה מהתקופה הרומית.

קניון בזלת: למרגלות תל רכש נתקל נחל תבור בקילוח בזלת שחוסם את דרכו ומאלץ אותו לשנות כיוון, לפנות דרומה ולהתחתר בסלע בסדרה של נפתולים צרים. כך נוצר קניון הבזלת, ובו סדרה של בריכות ומפלים קטנים. הקרקע המאדימה המאפיינת קטע זה של הנחל נוצרה מהלבה החמה שאפתה אותה. בקצה הקניון הנחל שב לפנות מזרחה. הטיול בקניון אפשרי ברגל בלבד.

נחל דנה: נחל דנה יורד לנחל תבור מדרום. במעלה הנחל נובעים שני מעיינות קטנים, היוצרים בחורף פלג קטן. בין חורבות הכפר הנטוש דנה, העטורות משוכות צבר, התגלו פריטים ארכיטקטוניים המעידים על יישוב יהודי במקום בתקופת המשנה והתלמוד. הנחל יורד בתלילות בין מחשופי בזלת, המתחלפים בסלעי קרטון. שביל המסומן בשחור עולה בנחל. **עינות שחל:** קבוצת הנביעות שבמקום מעניקה לנחל תבור כמות נכבדה של מים, בערך 400 מטר מעוקב בשעה. את המעיינות עוטפים סבך קנים וצמחיית נחלים. המים הצלולים זורמים בחזית רחבה ורדודה אל הנחל ובסופו של דבר, אחרי שמילאו את תפקידם בטבע, מוצאים את דרכם אל מאגר גשר. סמוך למעיין נמצאים שרידי טחנת קמח ועץ דקל.

נחל בארה: נחל בארה יורד לנחל תבור ופוגש אותו ליד עין שחל. בנחל נובעים שני מעיינות קטנים - עין בארה, ליד חורבות הכפר בירה, ומעיין נוסף כחצי קילומטר במורד הנחל. יש המזהים את המקום עם המקום שאליו נמלט יותם בן גדעון לאחר שנשא את המשל המפורסם שלו (משל האטד) לאנשי שכם. הנחל יורד בתלילות, בין מחשופי בזלת וסלעי קרטון רכים ועובר בו מסלול המסומן בכחול.

תצפית השיטה המלבינה: נקודת תצפית בדרך הגישה היורדת לנחל תבור מכיוון כביש כוכב הירדן (סימון ירוק). בנקודה זו מטפסים עצי שיטה מלבינה במדרון הדרומי של הנחל עד לכתפיו, והיא מעניקה מבט יפה על חלקים גדולים מהנחל. דרך העפר היורדת לנחל משובשת וקשה גם לרכב "ארבע על ארבע".

מצפה אלעד צילום יעקב שקולניק

כ-900 פרטים. הם ניזונים מהעשבים, מפירות השיזפים ומהגידולים החקלאיים. הצבי מעדיף את השטחים הפתוחים, שם הוא מביא לידי ביטוי את מהירותו. הנמייה, לעומת זאת, מעדיפה את הסבכים שבמעיינות ובערוצי הנחלים, שם היא צדה מכרסמים ובעלי חיים קטנים אחרים. בשנים האחרונות שב התן לשמורה, והוא מצטרף לזאב ולדרבן, לצד שפן הסלעים, שועל מצוי, גירית מצויה וחזיר בר. פה ושם נמצאות עדויות לקיומם של צבועים באזור. בתחום השמורה מקננים העופות הדורסים חוויאי ומיני עקבים, בז מצוי ודורס הלילה אוח גדול. כולם צדים מכרסמים ומסייעים בכך לחקלאים. דורר ספרדי בונה את הקנים התלויים על עצי השיזף ומתחיל לקנן בהם במושבות גדולות באפריל. גם החנקן הגדול וחנקן אדום-ראש מקננים בשמורה, אך הזוגות שלהם מעדיפים להתבודד ולשמור על אינטימיות. במחשופי החוואר, בגדה הצפונית של הנחל, נמצאות כמה מושבות קינון של השרקרק המצוי.

אתרים בשמורת נחל תבור

תל רכש: תל גדול בערוץ נחל תבור. באתר, ששמו העברי נגזר מהשם הערבי "תל אל-מוכרכש", נערכו כמה עונות חפירה. יש המזהים את המקום עם העיר הכנענית